

הגר להב. חילונית מאמינות: סוציולוגיה של אמונה בנוף החילוני בישראל. מכון ון ליר והקיבוץ המאוחד. 2021. 236 עמודים

דלית שמחאי*

את ספרה של הגר להב חילונית מאמינות: סוציולוגיה של אמונה בנוף החילוני בישראל קראתי כאשר הושק בישראל קמפיין אינטנסיבי שיזמה הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המעודד את אזרחי ישראל להיענות לסקרים שמופצים דרכה. "נתונים הם א"ב של כל החלטה בחיים", הבהירה פרסומת בטלוויזיה, ועברה מקפלת החלטות פרטיות לכאלה הנוגעות לשירות הציבורי. בשני ההקשרים נכללה בה התייחסות לסוגיות הקשורות בדת ובדתיות: יהודי חובש כיפה יושב בסלון ביתו ומתעניין במסעדות כשרות בחו"ל, ואילו בעזרת הגברים בבית כנסת מוצגת ההבחנה בין "כמה מתפללים כל יום בבית כנסת" ל"כמה רק בחגים".

הבחנה זו, בין "המתפללים כל יום" לאלה ש"רק בחגים", משקפת את ההיגיון שבבסיס הקטגוריזציה הנהוגה בלמ"ס ובשיח המדעי והציבורי בישראל, והיא זוכה לפרובלמטיזציה כבר בפתח ספרה של להב. הקטגוריזציה הרווחת, טוענת להב, יוצרת מעין רצף שבצידו האחד חילונים ובצידו האחר חרדים, ולאורכו ממוקמים המסורתיים והדתיים. אלא שרצף זה – שכולל כשלעצמו אתגרים מתודולוגיים רבים – נותן מענה חלקי בלבד למבקשים למפות את שדה האמונה בישראל. מעבר לכך שהוא מבוסס על קטגוריזציה שהולמת את העולם היהודי ומתקשה לבסס דיון משותף לכלל אזרחי ישראל, נשמטת ממנו הקטגוריה של חילונים מאמינים. החילונית, המובנית כקטגוריה אחידה לעומת דרגות שונות של דתיות, כוללת את מי שלהב מכנה "חילונים מאמינים". אלה, היא מעריכה, מהווים כרבע מכלל האוכלוסייה היהודית. זוהי קטגוריה חברתית גדולה שנשמטת מהמחקר ומהשיח הציבורי עקב מגוון הנחות אידיאולוגיות ופרדיגמטיות, ובמחקרה מתחילה להב להשלים את הידע החסר. המחקר שעליו מבוסס הספר כולל ראיונות עם 31 נשים יהודיות שמגדירות את עצמן חילונית מאמינות.

הספר נפתח בסקירת ספרות עשירה המשלבת בין סוציולוגיה של דת וחילונית, סוציולוגיה של החברה הישראלית, מגדר ומדעי הדתות. שלושת התחומים הראשונים נחקרים יחדיו לא מעט, והתיאולוגיה מוסיפה לדיון רובד פילוסופי שפותח ערוץ נוסף להבנה. השילוב בין ארבעת התחומים מזמין אותנו להנמיך את החומות המפרידות ביניהם, ולהכיר בכך שפירוק וחצייה של גבולות – גבולות דיסציפלינריים במקרה זה – עשויים לסייע להבנת מורכבות החוויה האנושית לסוגיה. חציית גבולות נוספת נידונה לאורך הספר באמצעות ההצצה לחיי המרואיינות, המפרקות את הדיכוטומיה שבין חילונית לאמונה. ממצאי המחקר מוצגים בספר בשני שערים. השער הראשון מתמקד ברקע החברתי של המרואיינות ובוהותן הארוגה בו כחילונית מאמינות. עולה ממנו תמונה מורכבת בנוגע לכוח ולהיעדרו ובנוגע לשייכות, קהילתיות ונפרדות. המרואיינות הן נשים פריבילגיות. מיקום

* ד"ר דלית שמחאי, החוג לשירותי אנוש והחוג הרב-תחומי, המכללה האקדמית תל-חי

זה מקנה להן כוח בפרויקט כינון זהותן, וזה אינו פרויקט פשוט. למול ההבחנה הרווחת בין חילונים לדתיים הן מציעות אלטרנטיבה שאין עבורה מילים, והיא נתפסת כאנומליה. האשכנזיות מביניהן, שגדלו בסביבה חילונית, מכניסות לעולמן את האמונה; המזרחיות, שבאות מבתים שעל רצף הדתיות, מכניסות לעולמן את החילונית. אלה וגם אלה כופרות במובן מאליו בסביבתן הקרובה, מייצרות לעצמן תפיסת עולם חלופית ומשלמות על כך מחירים חברתיים, ובהם תיוג ותחושות כישלון ואשמה. בהיעדר קהילה או סצנה תרבותית משותפת, הן חוות בדידות שמובילה לשתיקה. מכאן שהאופציה התרבותית שנושאות איתן החילוניות המאמינות נאלמת ונעלמת לא רק מהמחקרים האקדמיים אלא גם מהחיים החברתיים. לצד הקשרים מעמדיים ועדתיים, שער זה מעוגן גם בניתוח פמיניסטי, המסמן את אופציית החילוניות האמונית כמקור עוצמה. המרואיינות אינן ממסגרות את המרכיב האמוני בחייהן בהקשר פוליטי בהכרח, אולם מהפרשנות שמציעה להב לדבריהן עולה בבירור שדרך האמונית מבטאת התנגדות לפטריארכיה ולאתגרים שהיא מציבה בפני המבקשות לגבש לעצמן חיים רוחניים בעלי משמעות וערך.

השער השני עוסק באמונתן של המרואיינות בנושא אופי פילוסופי-תיאולוגי יותר. לאורך הפרקים המכונסים בו מתמודדת להב עם הסתירה המגולמת כביכול בזהות שהיא חילונית ומאמינה גם יחד. את הידע שהיא מחלצת מהראיונות היא משלבת עם כתביהם של חוקר הדת ויליאם ג'יימס, א"ד גורדון ומרטין בובר ושל התיאולוגיות הפמיניסטיות מרי דאלי ודפני המפסון. המכנה המשותף לקבוצת הוגים מגוונת זו הוא שאת כולם, מלבד ג'יימס, להב מזהה כתיאולוגים פוסט-חילוניים, קרי כאלה שמסרבים להבניית הדיכוטומיה בין חילוניות לדתיות. שילוב תובנותיהם של הוגים והוגות אלו בניתוח הראיונות מסייע להבין את תפיסת עולמן של המשתתפות במחקר. הוא מבהיר גם שלצד ההקשרים המקומיים והעכשוויים של התפתחות הקטגוריה של חילוניות-מאמינות, לאפשרות התרבותית הזאת יש שורשים עמוקים בעבר והם מתרחבים אל מעבר לקהילה היהודית בישראל.

הפרקים האמפיריים בשער זה עוסקים בחוויית האמונה של חילוניות-מאמינות, חוויה המעוגנת ברגש. מסגור האמונה כרגש דוחק לשוליים מבחינתן את הצורך לבסס אמת תיאולוגית. הוא גם מדגיש את ההיבט האינדיווידואלי של הקיום האמוני. זהו רגש שמלווה בחוויית חיים הכוללת קשר קרוב ואינטימי עם מה שבדתות הממוסדות נוהגים לכנות "אלוהים".

הרגש והחוויה האמונית כרוכים זה בזה ונוכחים מאוד בחיי החילונית-המאמינות, אולם הם אינם מובנים מאליהם עבורן. הם אינם חלק מהביטוס שרכשו בילדותן, וגם לא בהכרח תולדה של אירוע דרמטי כמו הארה או התגלות. קיומה של האמונה מחייב תהליך מתמשך ומתמיד של "תחזוקה", הכולל התמודדות עם היסוסים, חיפוש מילים ושפת אמונה, אימון, בחירה בין מקורות השראה והתאמתם לתפיסת האמונה האישית של כל אחת ואחת. עבודת האמונה עשויה להיות קשה, מתסכלת ואינסופית. היא כוללת קריאה ולימוד, חיפוש משמעות באירועים יומיומיים והתבוננות עצמית. תוכני האמונה מגוונים, אך יש להם עיקרון משותף מעניין: האמונה היא אמונה בטוב. רוח של אופטימיות וחוסן עולה מדברי המרואיינות, המספרות כי הרגש האמוני נוטע בהן את הביטחון שהכול לטובה. תוכני האמונה שלהן, מגוונים ככל שהיו, מתלכדים לתפיסה מעצימה, לידיעה פנימית לגבי נוכחותו של הטוב בחייהן, ולאימוץ החובה המוסרית לעשות טוב.

השילוב בין שיח ופרקטיקה אמונית ובין תחושת ביטחון וכוח נידון לא מעט בספרות העוסקת בכינונו של הסובייקט הניאו־ליברלי. היבטים מגדריים של סובייקטיביות זו נידונו גם הם. מחקרה של הגר להב מצטרף אפוא לדיון אינטלקטואלי ער ותורם לו תרומה חשובה. ספרה מקיף, מעמיק ומאתגר. את אנשי ונשות מדעי החברה להב מזמינה להתפלסף, ובתיאולוגים היא דוחקת לבחון הקשרים חברתיים ופוליטיים; אלה וגם אלה יוצאים נשכרים מאופיו האינטרדיסציפלינרי של הספר. אין ספק שהקטגוריה החברתית של חילוניות־מאמינות ראויה למחקרי המשך שבהם תיבחן ביתר פירוט, למשל, משמעותה של החילוניות.